

P.J. van Koppen & I.C. van Doorn (1998) Kroniek:
Rechtspsychologie over leven en gedrag van criminelen.
Tijdschrift voor Criminologie, 40, 442-446

Kroniek

Rechtspsychologie over leven en gedrag van criminelen

Peter J. van Koppen en Ilse C. van Doorn

Met enige variatie is in elk land en voor veel soorten crimineel gedrag een patroon te zien waarbij vanaf vrij jonge leeftijd crimineel gedrag sterk stijgt tot ongeveer het twintigste levensjaar, waarna dit gedrag aanvankelijk sterk, maar later iets minder sterk daalt. Onder de bevolking die ouder is dan dertig jaar is crimineel gedrag zeldzaam (Blumstein, Cohen & Farrington, 1988). Er zijn veel criminologische theorieën voorgesteld om de stijging tot het twintigste levensjaar te verklaren; andere theorieën waren juist gericht op de verklaring van de afname na die leeftijd. Tot voor kort was geen enkele theorie succesvol in het verklaren van de gehele curve. Zij was tegelijkertijd de meest robuuste en de minst begrepen relatie tussen leeftijd en crimineel gedrag in de criminologie. De psychologie kan hier wellicht uitkomst bieden.

Adolescentiegebonden en persistente criminelen

Recent heeft Moffitt (1993) een poging gedaan een nadere verklaring te geven voor de opbouw van deze curve door een typologie van twee soorten delinquenten voor te stellen, het zogenaamde *Two-Pathway* model. Aan de ene kant zou er een relatief geringe groep zijn van delinquenten die vanaf hun jonge tienerjaren (en vermoedelijk al veel eerder, maar criminaliteit van jongere kinderen wordt nauwelijks geregistreerd) criminaliteit bedrijven en die dat lang volhouden nadat zij twintig zijn geworden: de zogenaamde persistente (*life-course-persistent*) criminelen. Deze groep levert ongeveer 5 procent van de criminaliteit, maar neemt van jongs af aan wel de ernstiger vormen voor haar rekening. Daarnaast bestaat 95 procent van de delinquenten uit adolescenten die gedurende een korte periode van hun leven criminaliteit bedrijven, de zogenaamde adolescentiegebonden (*adolescence-limited*) criminelen. Deze twee groepen verschillen niet alleen in de periode van het leven waarin zij delinquent zijn. Interessanter is het verschil in oorzaken van crimineel gedrag in beide groepen. Bij de persistente criminelen vormt een com-

binatie van neurologische afwijkingen, de aanwezigheid van een criminaliteit bevorderende omgeving en afwezigheid van een alternatieve levensstijl de oorsprong en motor van de criminaliteit. Bij de adolescentiegebonden delinquenten is eerder sprake van *soziale mimicry*. In onze cultuur worden mannen steeds eerder biologisch rijp, terwijl een serieuze deelname aan de maatschappij steeds later plaatsvindt. In de tussenliggende periode ontbreekt een goed rolmodel dat in veel gevallen wordt ingevuld met het nabootsen van de persistent criminele leeftijdsgenoten. Daarnaast zouden veel jongeren door het overtreeden van de door ouderen gestelde regels hun persoonlijke identiteit zoeken en hun onafhankelijkheid benadrukken. Tegen de tijd dat hun eigen identiteit is vastgesteld en zij hun onafhankelijkheid werkelijk hebben bereikt, is crimineel gedrag niet meer nodig om dat te bevestigen. De sterke stijging en daling van crimineel gedrag in de tienerjaren is vooral te danken aan de kortstondige criminele carrières van deze groep.

Het afleren van criminaliteit

Vanuit een psychologisch leerperspectief vergen beide groepen van Moffitt een verschillende aanpak. Voor de adolescentiegebonden criminelen vormt crimineel gedrag een essentieel element in het leren van hun onafhankelijkheid. Het plegen van misdrijven, de grote man spelen en het bewijzen van de eigen autonomie ten opzichte van ouderen vormen de drijfveer en de beloning. Op die leeftijd speelt het strafrecht een geringe rol bij het bestrijden van criminaliteit: slechts 8 tot 10 procent van de jonge delinquenten wordt, volgens hun eigen opgave, ooit gepakt (Junger-Tas, Kruissink & van der Laan, 1992: vooral Tabel 18 op blz. 44) en minder dan 30 procent van de geregistreerde misdrijven wordt opgelost (*Recht in beweging*, 1990: 23). Als deze jeugdige delinquenten ouder worden, leren zij vanzelf dat criminaliteit niet loont. In dit geheel speelt de financiële ophrengst van criminaliteit slechts een geringe rol; alleen voor het in stand houden van

een onafhankelijke levensstijl gedurende de adolescentie zijn die financiën soms van belang.

Voor het afleren van criminaliteit bij deze adolescentiegebonden criminelen kan het strafrecht dus nauwelijks een rol spelen; als op de juiste manier wordt gestraft, wordt een toch al korte criminele carrière hooguit enigszins bekort. Maar zij zullen vanzelf leren dat, zoals Gottfredson en Hirschi schrijven, de meeste misdrijven inderdaad 'trivial and mundane affairs' zijn die resulteren in 'little loss' voor het slachtoffer en 'less gain':

'These are events whose temporal and spatial distributions are highly predictable, that require little preparation, leave few lasting consequences, and often do not produce the result intended by the offender' (1990: 16). Het lijkt een redelijke hypothese dat voor deze groep criminelen de contingenties van de omgeving hen leert om criminaliteit af te zweren; zij leren hun plaats in de volwassen maatschappij en zij leren dat andere dingen in het leven een langduriger en grotere opbrengst opleveren dan criminaliteit.

Ook bij de andere groep, de persistente criminelen, lijkt een geringe rol voor het strafrecht weggelegd, maar om een geheel andere reden. Hun persoon en hun levensstijl is dermate ingericht voor criminaliteit, dat van effect van het strafrecht niets te verwachten valt. Laten wij daar eens meer in detail naar kijken.

De persoonlijkheid van de persistente crimineel

Een belangrijke bijdrage aan het begrip van de persoonlijkheid van de persistente crimineel wordt geleverd door Eysenck. Hij omschreef de drie belangrijkste dimensies van de persoonlijkheid: extraversie, neuroticisme en psychoticisme (Eysenck & Eysenck, 1985). *Extraverte* mensen zijn sociaal, hebben veel vrienden, houden er niet van om alleen te zijn, maar nemen risico's (zij houden van opwinding), zijn impulsief en agressief en kunnen hun emoties niet goed onder controle houden. *Introverte* mensen zijn daarentegen rustig, kunnen goed plannen, leiden een geordend leven en raken niet gauw van slag. Mensen die hoog scoren op *neuroticisme* zijn gevoelig voor het ontwikkelen van neurotische stoornissen als zij onder stress staan. Neuroticisme gaat gepaard met angst, slapeloosheid, prikkelbaarheid, rusteloosheid en andere emotionele symptomen. Men-

sen die hoog scoren op *psychoticisme* zijn 'onpersoonlijk, koud, vijandig, onsympathiek, onvriendelijk, onbetrouwbaar, vreemd, onemotioneel, niet hulpvaardig, antisociaal, tonen weinig gevoelens, zijn inhuuman, koppig en vreemd, hebben weinig inzicht en hebben paranoïde gevoelens dat iedereen tegen hen is' (Eysenck & Eysenck, 1976, onze vertaling).

Eysenck brengt deze drie persoonlijkheidsdimensies in verband met criminaliteit en gaat hierbij uit van een biologische benadering. Extraversie hangt samen met 'corticale arousal' (Eysenck, 1996). Extraverte mensen hebben een relatief laag niveau van 'arousal', waardoor zij een sterkere stimulatie nodig hebben en deze dan ook meer zoeken dan introverten. Een extravert zoekt vanwege zijn lage natuurlijke 'arousal' niveau naar extra stimulatie – hetgeen in de wandeling 'sensation seeking' genoemd wordt – en is daardoor eerder geneigd tot crimineel gedrag. Neuroticisme en psychoticisme kunnen dat effect versterken. Als een extravert bijvoorbeeld ook nog hoog scoort op neuroticisme wordt de neiging tot delinquent gedrag versterkt. Neurotische extraverten zouden dus delinquenter zijn dan stabiele extraverten.

Impulsiviteit

Naast extraversie, neuroticisme en psychoticisme worden ook andere persoonlijkheidskenmerken beschouwd als oorzaak voor crimineel gedrag. Eén daarvan is impulsiviteit. Hoewel impulsiviteit al lang geldt als een belangrijk kenmerk van antisociaal gedrag (Buss, 1966), wordt impulsiviteit pas recent gezien als een *veroorzaker* van antisociaal gedrag (Farrington, Loeber & Van Kammen, 1990), overigens vaak in samenhang met andere factoren. Zo zorgt impulsiviteit ervoor dat antisociaal gedrag gedurende de gehele levensloop blijft bestaan (Moffitt, 1993). Een gebrek aan impulscontrole kan direct leiden tot delinquentie doordat het invloed heeft op de vaardigheid van het kind om het eigen gedrag onder controle te houden en na te denken over de consequenties daarvan. Een gebrek aan impulscontrole kan *indirect* leiden tot delinquentie doordat het succes op school in de weg staat. Kinderen die slecht presteren op school beëindigen hun opleiding vaker vroegtijdig en zijn dan eerder aangewezen op criminele activiteiten.

De relatie tussen impulsiviteit en antisociaal gedrag is niet geheel zonder problemen (White et al., 1994), soms wordt slechts een zwak (bijvoorbeeld Unruh & Gilliam, 1988), soms juist een sterk verband gevonden (bijvoorbeeld Krueger et al., 1994). Dat lijkt verband te houden met een onderscheid dat gemaakt moet worden tussen cognitieve impulsiviteit – functies die te maken hebben met abstract redeneren en zelfcontrole (Smith, Arnett & Newman, 1992) – en gedragsimpulsiviteit – het al dan niet remmen van ongewenst gedrag en gevoeligheid voor straf (Gray, Owen, Davis & Tsaltas, 1983). Gedragsimpulsiviteit heeft een sterker verband met delinquentie gedurende de adolescentie en met serieuze delinquentie die stabiel is gedurende het leven; cognitieve impulsiviteit houdt meer verband met intelligentie.

Psychopathologie

Onder delinquente jongeren worden meer psychiatrische stoornissen gevonden dan onder normale jongeren: 65 procent van de delinquenten tussen 12 en 18 jaar functioneert op pathologisch niveau; bij normale jongeren is dat 10 procent (Doreleijers, 1995). De belangrijkste stoornis die bij delinquente jongeren relatief veel voorkomt, is ADHD (*Attention-Deficit Hyperactivity Disorder*): 14 procent tegen 3 tot 5 procent bij normale jongeren (zie ook American Psychiatric Association, 1994). ADHD predisponeert vooral tot een levenslange criminele carrière als het samengaat met een antisociale gedragsstoornis – zoals zogenaamde 'conduct disorder' of 'oppositional deviant disorder' (zie American Psychiatric Association, 1994: 85, 91) – hetgeen bij 50 procent van de ADHD-ers het geval is (Doreleijers, 1996).

Criminele cognitie

Delinquenten zijn minder intelligent dan niet-delinquenten; het verschil is gemiddeld 8 IQ-punten (Lynam, Moffitt & Stouthamer-Loeber, 1993). Dat betekent nog niet dat een gebrek aan intelligentie criminaliteit veroorzaakt. Ten eerste kan een derde factor – zoals sociale klasse of ras – beide veroorzaken. Dat wordt echter tegengesproken door onderzoek van Moffitt (1981) en van Lynam et al. (1993) die vonden dat ook als rekening wordt gehouden met sociale klasse en ras de samen-

hang tussen intelligentie en delinquentie blijft bestaan.

Ten tweede zou de gevonden samenhang tussen intelligentie en delinquentie een artefact kunnen zijn, die veroorzaakt wordt doordat dit soort onderzoek meestal wordt uitgevoerd bij 'gepakte' criminelen. Misschien hebben juist de minder intelligente criminelen zich laten aanhouden. Moffitt en Silva (1988) vonden echter geen verschil in intelligentie tussen twee groepen delinquenten die – toegegeven – op basis van zelf-rapportage onderscheiden werden in gepakte en nooit gepakte delinquenten. Deze twee groepen verschilden niet van elkaar in intelligentie, maar scoorden wel lager dan een niet-delinquente controlegroep.

Ten derde kan een delinquente levensstijl een lagere intelligentie tot gevolg hebben. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat hoofdworden, opgelopen tijdens gevechten, de intelligentie doen afnemen of dat drugsgebruik zijn invloed doet gelden (Hare, 1984). Deze verklaring is onwaarschijnlijk, want prospectieve studies bij aankomende jonge delinquenten en niet-delinquenten lieten reeds verschillen in intelligentie zien voordat de eerste criminele activiteiten werden ondernomen (Denno, 1990). Verschillen kunnen overigens ook gevonden worden omdat delinquenten minder gemotiveerd zijn om een intelligentietest goed in te vullen.

Ten vierde – en dat is natuurlijk de meest interessante optie – zou lage intelligentie delinquentie kunnen veroorzaken. Deze mogelijkheid wordt ondersteund door relaties die recent tussen hersenfuncties en gedrag zijn gevonden. Neuropsychologische stoornissen beïnvloeden de vaardigheid om het eigen gedrag te sturen (Moffitt, 1990). Deze specifieke neuropsychologische vaardigheden worden tegenwoordig 'executive functions' genoemd (de stoornissen 'executive dysfunctions'): het vasthouden van aandacht en concentratie, abstract redeneren, het formuleren van doelen, anticiperen en plannen, doelgericht gedrag op gang zetten en 'self monitoring'. Als die 'executive functions' bij een kind niet goed functioneren zal het impulsief zijn en moeite hebben met opletten. Ook overziet het kind de consequenties van de eigen daden niet. Moffitt (1988) meent dat hierin ook een directe relatie ligt tussen lage intelligentie en delinquentie. Anderen menen echter dat intelligentie juist indirect tot delinquentie leidt (Hirschi & Hindelang, 1977).

Een van de meest aannemelijke theorieën hierbij is dat intelligentie slechts via het falen op school delinquentie tot gevolg heeft. Jongens die het op school slecht doen, zijn eerder geneigd tot delinquentie dan jongens die op school succesvol zijn.

Tot slot

De verklaring van criminaliteit of, meer in het algemeen, antisociaal gedrag is niet alleen een sociaal probleem, maar ook een psychologisch probleem. Het psychologische onderzoek van de afgelopen jaren heeft laten zien dat de psychologie een zinvolle bijdrage kan leveren aan de verklaring van crimineel gedrag. Toch ontbreekt het in dit veld niet aan misen en maren. Zo is het *Two-Pathway* model van Moffitt (1993) nog nauwelijks empirisch getoetst. Misschien blijkt het een fraaie, maar achteraf onhoudbare theorie. Als Moffitt echter gelijk heeft, is onderzoek van uitsluitend criminelen in de adolescentie een zinloze zaak, want in die levensfase lopen twee soorten criminelen – met uiteenlopende oorzaken van hun criminaliteit – onscheidbaar door elkaar. Dan is het onderzoek van persistente criminelen zinvoller en moet dat zo snel mogelijk na de geboorte dan wel in een latere fase van het leven plaatsvinden. Over de psychologie en pathologie van die categorie criminelen is inmiddels vrij veel bekend, zoals hierboven bleek. Dat kan een goed uitgangspunt vormen voor verder onderzoek.

Literatuur

American Psychiatric Association, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: Fourth edition (DSM-IV)*, Washington, DC: American Psychiatric Association, 1994.

Blumstein, A., Cohen, J., & Farrington, D.P., Longitudinal and criminal career research: Further clarifications, *Criminology*, 26, 1988: 57-74.

Buss, A.H., *Psychopathology*. New York: Wiley, 1966.

Denno, D.W., *Biology and violence: From birth to adulthood*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Doreleijers, T.A.H., *Diagnostiek tussen jeugdstrafrecht en hulpverlening*, Arnhem: Gouda Quint, 1995.

Doreleijers, T.A.H., 'ADHD en delinquentie', *Proces*, 75, 1996: 210-214.

Eysenck, H.J., Personality and crime: Where do we stand, *Psychology, Crime, and Law*, 2, 1996: 143-152.

Eysenck, H.J., & Eysenck, M.W., *Personality and individual differences*, New York: Plenum, 1985.

Eysenck, H.J., & Eysenck, S.B.G., *Psychoticism as a dimension of personality*, London: Hodder and Stoughton, 1976.

Farrington, D.P., Loeber, R., & Van Kammen, W., 'Long-term criminal outcomes of hyperactivity-impulsivity-attention deficit and conduct problems in childhood', in: L.N. Robins & M. Rutter (Eds.), *Straight and devious pathways from childhood to adulthood*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990: 62-81.

Gottfredson, M.R., & Hirschi, T., *A general theory of crime*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1990.

Gray, J.A., Owen, S., Davis, N., & Tsaltas, E., 'Psychological and physiological relations between anxiety and impulsivity', in: M. Zuckerman (Ed.), *The biological basis of sensation seeking, impulsivity and anxiety*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1983: 181-227.

Hare, R.D., 'Performance of psychopaths on cognitive tasks related to frontal lobe function', *Journal of Abnormal Psychology*, 93, 1984: 133-140.

Hirschi, T., & Hindelang, M.J., 'Intelligence and delinquency: A revisionist review', *American Sociological Review*, 42, 1977: 571-587.

Junger-Tas, J., Kruissink, M., & van der Laan, P.H., *Ontwikkeling van de jeugd-criminaliteit en de justitiële jeugdbescherming: Periode 1980-1990*, Arnhem: Gouda Quint, 1992.

Krueger, R.F., Schmutte, P.S., Caspi, A., Moffitt, T.E., Campbell, K., & Silva, P.A., 'Personality traits are linked to crime among men and women: Evidence from a birth cohort', *Journal of Abnormal Psychology*, 103, 1994: 328-338.

Lynam, D., Moffitt, T.E., & Stouthamer-Loeber, M., 'Explaining the relation between IQ and delinquency: Class, race, test motivation, school failure, or self-control?', *Journal of Abnormal Psychology*, 102, 1993: 187-196.

Moffitt, T.E., 'The neuropsychology of delin-

Kroniek

Rechtspsychologie over leven en gedrag van criminelen

Peter J. van Koppen en Ilse C. van Doorn

Met enige variatie is in elk land en voor veel soorten crimineel gedrag een patroon te zien waarbij vanaf vrij jonge leeftijd crimineel gedrag sterk stijgt tot ongeveer het twintigste levensjaar, waarna dit gedrag aanvankelijk sterk, maar later iets minder sterk daalt. Onder de bevolking die ouder is dan dertig jaar is crimineel gedrag zeldzaam (Blumstein, Cohen & Farrington, 1988). Er zijn veel criminologische theorieën voorgesteld om de stijging tot het twintigste levensjaar te verklaren; andere theorieën waren juist gericht op de verklaring van de afname na die leeftijd. Tot voor kort was geen enkele theorie succesvol in het verklaren van de gehele curve. Zij was tegelijkertijd de meest robuuste en de minst begrepen relatie tussen leeftijd en crimineel gedrag in de criminologie. De psychologie kan hier wellicht uitkomst bieden.

Adolescentiegebonden en persistente criminelen

Recent heeft Moffitt (1993) een poging gedaan een nadere verklaring te geven voor de opbouw van deze curve door een typologie van twee soorten delinquenten voor te stellen, het zogenaamde *Two-Pathway* model. Aan de ene kant zou er een relatief geringe groep zijn van delinquenten die vanaf hun jonge tienerjaren (en vermoedelijk al veel eerder, maar criminaliteit van jongere kinderen wordt nauwelijks geregistreerd) criminaliteit bedrijven en die dat lang volhouden nadat zij twintig zijn geworden: de zogenaamde persistente (*life-course-persistent*) criminelen. Deze groep levert ongeveer 5 procent van de criminaliteit, maar neemt van jongs af aan wel de ernstiger vormen voor haar rekening. Daarnaast bestaat 95 procent van de delinquenten uit adolescenten die gedurende een korte periode van hun leven criminaliteit bedrijven, de zogenaamde adolescentiegebonden (*adolescence-limited*) criminelen. Deze twee groepen verschillen niet alleen in de periode van het leven waarin zij delinquent zijn. Interessanter is het verschil in oorzaken van crimineel gedrag in beide groepen. Bij de persistente criminelen vormt een com-

binatie van neurologische afwijkingen, de aanwezigheid van een criminaliteit bevorderende omgeving en afwezigheid van een alternatieve levensstijl de oorsprong en motor van de criminaliteit. Bij de adolescentiegebonden delinquenten is eerder sprake van *soziale mimicry*. In onze cultuur worden mannen steeds eerder biologisch rijp, terwijl een serieuze declinatie aan de maatschappij steeds later plaatsvindt. In de tussenliggende periode ontbreekt een goed rolmodel dat in veel gevallen wordt ingevuld met het nabootsen van de persistent criminele leeftijdsgenoten. Daarnaast zouden veel jongeren door het overtreeden van de door ouderen gestelde regels hun persoonlijke identiteit zoeken en hun onafhankelijkheid benadrukken. Tegen de tijd dat hun eigen identiteit is vastgesteld en zij hun onafhankelijkheid werkelijk hebben bereikt, is crimineel gedrag niet meer nodig om dat te bevestigen. De sterke stijging en daling van crimineel gedrag in de tienerjaren is vooral te danken aan de kortstondige criminele carrières van deze groep.

Het afleren van criminaliteit

Vanuit een psychologisch leerperspectief vergen beide groepen van Moffitt een verschillende aanpak. Voor de adolescentiegebonden criminelen vormt crimineel gedrag een essentieel element in het leren van hun onafhankelijkheid. Het plegen van misdrijven, de grote man spelen en het bewijzen van de eigen autonomie ten opzichte van ouderen vormen de drijfveer en de beloning. Op die leeftijd speelt het strafrecht een geringe rol bij het bestrijden van criminaliteit: slechts 8 tot 10 procent van de jonge delinquenten wordt, volgens hun eigen opgave, ooit gepakt (Junger-Tas, Kruissink & van der Laan, 1992: vooral Tabel 18 op blz. 44) en minder dan 30 procent van de geregistreerde misdrijven wordt opgelost (*Recht in beweging*, 1990: 23). Als deze jeugdige delinquenten ouder worden, leren zij vanzelf dat criminaliteit niet loont. In dit geheel speelt de financiële ophrengst van criminaliteit slechts een geringe rol; alleen voor het in stand houden van

een onafhankelijke levensstijl gedurende de adolescentie zijn die financiën soms van belang.

Voor het afleren van criminaliteit bij deze adolescentiegebonden criminelen kan het strafrecht dus nauwelijks een rol spelen; als op de juiste manier wordt gestraft, wordt een toch al korte criminele carrière hooguit enigszins bekort. Maar zij zullen vanzelf leren dat, zoals Gottfredson en Hirschi schrijven, de meeste misdrijven inderdaad 'trivial and mundane affairs' zijn die resulteren in 'little loss' voor het slachtoffer en 'less gain':

'These are events whose temporal and spatial distributions are highly predictable, that require little preparation, leave few lasting consequences, and often do not produce the result intended by the offender' (1990: 16). Het lijkt een redelijke hypothese dat voor deze groep criminelen de contingenties van de omgeving hen leert om criminaliteit af te zweren; zij leren hun plaats in de volwassen maatschappij en zij leren dat andere dingen in het leven een langduriger en grotere opbrengst opleveren dan criminaliteit.

Ook bij de andere groep, de persistente criminelen, lijkt een geringe rol voor het strafrecht weggelegd, maar om een geheel andere reden. Hun persoon en hun levensstijl is dermate ingericht voor criminaliteit, dat van effect van het strafrecht niets te verwachten valt. Laten wij daar eens meer in detail naar kijken.

De persoonlijkheid van de persistente crimineel

Een belangrijke bijdrage aan het begrip van de persoonlijkheid van de persistente crimineel wordt geleverd door Eysenck. Hij omschreef de drie belangrijkste dimensies van de persoonlijkheid: extravertie, neuroticisme en psychoticisme (Eysenck & Eysenck, 1985). *Extraverte* mensen zijn sociaal, hebben veel vrienden, houden er niet van om alleen te zijn, maar nemen risico's (zij houden van opwinding), zijn impulsief en agressief en kunnen hun emoties niet goed onder controle houden. *Introverte* mensen zijn daarentegen rustig, kunnen goed plannen, leiden een geordend leven en raken niet gauw van slag. Mensen die hoog scoren op *neuroticisme* zijn gevoelig voor het ontwikkelen van neurotische stoornissen als zij onder stress staan. Neuroticisme gaat gepaard met angst, slapeloosheid, prikkelbaarheid, rusteloosheid en andere emotionele symptomen. Men-

sen die hoog scoren op *psychoticisme* zijn 'onpersoonlijk, koud, vijandig, onsympathiek, onvriendelijk, onbetrouwbaar, vreemd, onemotioneel, niet hulpvaardig, antisociaal, tonen weinig gevoelens, zijn inhuimaan, koppig en vreemd, hebben weinig inzicht en hebben paranoïde gevoelens dat iedereen tegen hen is' (Eysenck & Eysenck, 1976, onze vertaling).

Eysenck brengt deze drie persoonlijkheidsdimensies in verband met criminaliteit en gaat hierbij uit van een biologische benadering. Extraversie hangt samen met 'corticale arousal' (Eysenck, 1996). Extraverte mensen hebben een relatief laag niveau van 'arousal', waardoor zij een sterkere stimulatie nodig hebben en deze dan ook meer zoeken dan introverten. Een extravert zoekt vanwege zijn lage natuurlijke 'arousal' niveau naar extra stimulatie – hetgeen in de wandeling 'sensation seeking' genoemd wordt – en is daardoor eerder geneigd tot crimineel gedrag. Neuroticisme en psychoticisme kunnen dat effect versterken. Als een extravert bijvoorbeeld ook nog hoog scoort op neuroticisme wordt de neiging tot delinquent gedrag versterkt. Neurotische extraverten zouden dus delinquenter zijn dan stabiele extraverten.

Impulsiviteit

Naast extravertie, neuroticisme en psychoticisme worden ook andere persoonlijkheidskenmerken beschouwd als oorzaak voor crimineel gedrag. Eén daarvan is impulsiviteit. Hoewel impulsiviteit al lang geldt als een belangrijk kenmerk van antisociaal gedrag (Buss, 1966), wordt impulsiviteit pas recent gezien als een *veroorzaker* van antisociaal gedrag (Farrington, Loeber & Van Kammen, 1990), overigens vaak in samenhang met andere factoren. Zo zorgt impulsiviteit ervoor dat antisociaal gedrag gedurende de gehele levensloop blijft bestaan (Moffitt, 1993). Een gebrek aan impulscontrole kan direct leiden tot delinquentie doordat het invloed heeft op de vaardigheid van het kind om het eigen gedrag onder controle te houden en na te denken over de consequenties daarvan. Een gebrek aan impulscontrole kan *indirect* leiden tot delinquentie doordat het succes op school in de weg staat. Kinderen die slecht presteren op school beëindigen hun opleiding vaker vroegtijdig en zijn dan eerder aangewezen op criminele activiteiten.

De relatie tussen impulsiviteit en antisociaal gedrag is niet geheel zonder problemen (White et al., 1994), soms wordt slechts een zwak (bijvoorbeeld Unruh & Gilliam, 1988), soms juist een sterk verband gevonden (bijvoorbeeld Krueger et al., 1994). Dat lijkt verband te houden met een onderscheid dat gemaakt moet worden tussen cognitieve impulsiviteit – functies die te maken hebben met abstract redeneren en zelfcontrole (Smith, Arnett & Newman, 1992) – en gedragsimpulsiviteit – het al dan niet remmen van ongewenst gedrag en gevoeligheid voor straf (Gray, Owen, Davis & Tsaltas, 1983). Gedragsimpulsiviteit heeft een sterker verband met delinquentie gedurende de adolescentie en met serieuze delinquentie die stabiel is gedurende het leven; cognitieve impulsiviteit houdt meer verband met intelligentie.

Psychopathologie

Onder delinquente jongeren worden meer psychiatrische stoornissen gevonden dan onder normale jongeren: 65 procent van de delinquenten tussen 12 en 18 jaar functioneert op pathologisch niveau; bij normale jongeren is dat 10 procent (Doreleijers, 1995). De belangrijkste stoornis die bij delinquente jongeren relatief veel voorkomt, is ADHD (*Attention-Deficit Hyperactivity Disorder*): 14 procent tegen 3 tot 5 procent bij normale jongeren (zie ook American Psychiatric Association, 1994). ADHD predisponeert vooral tot een levenslange criminele carrière als het samengaat met een antisociale gedragsstoornis – zoals zogenaamde 'conduct disorder of oppositional deviant disorder' (zie American Psychiatric Association, 1994: 85, 91) – hetgeen bij 50 procent van de ADHD-ers het geval is (Doreleijers, 1996).

Criminele cognitie

Delinquenten zijn minder intelligent dan niet-delinquenten; het verschil is gemiddeld 8 IQ-punten (Lynam, Moffitt & Stouthamer-Loeber, 1993). Dat betekent nog niet dat een gebrek aan intelligentie criminaliteit veroorzaakt. Ten *eerste* kan een derde factor – zoals sociale klasse of ras – beide veroorzaken. Dat wordt echter tegengesproken door onderzoek van Moffitt (1981) en van Lynam et al. (1993) die vonden dat ook als rekening wordt gehouden met sociale klasse en ras de samen-

hang tussen intelligentie en delinquentie blijft bestaan.

Ten *tweede* zou de gevonden samenhang tussen intelligentie en delinquentie een artefact kunnen zijn, die veroorzaakt wordt doordat dit soort onderzoek meestal wordt uitgevoerd bij 'gepakte' criminelen. Misschien hebben juist de minder intelligente criminelen zich laten aanhouden. Moffitt en Silva (1988) vonden echter geen verschil in intelligentie tussen twee groepen delinquenten die – toegevoegd – op basis van zelf-rapportage onderscheiden werden in gepakte en nooit gepakte delinquenten. Deze twee groepen verschilden niet van elkaar in intelligentie, maar scoorden wel lager dan een niet-delinquente controlegroep.

Ten *derde* kan een delinquente levensstijl een lagere intelligentie tot gevolg hebben. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat hoofdworden, opgelopen tijdens gevechten, de intelligentie doen afnemen of dat drugsgebruik zijn invloed doet gelden (Hare, 1984). Deze verklaring is onwaarschijnlijk, want prospectieve studies bij aankomende jonge delinquenten en niet-delinquenten lieten reeds verschillen in intelligentie zien voordat de eerste criminele activiteiten werden ondernomen (Denno, 1990). Verschillen kunnen overigens ook gevonden worden omdat delinquenten minder gemotiveerd zijn om een intelligentietest goed in te vullen.

Ten *vierde* – en dat is natuurlijk de meest interessante optie – zou lage intelligentie delinquentie kunnen veroorzaken. Deze mogelijkheid wordt ondersteund door relaties die recent tussen hersenfuncties en gedrag zijn gevonden. Neuropsychologische stoornissen beïnvloeden de vaardigheid om het eigen gedrag te sturen (Moffitt, 1990). Deze specifieke neuropsychologische vaardigheden worden tegenwoordig 'executive functions' genoemd (de stoornissen 'executive dysfunctions'): het vasthouden van aandacht en concentratie, abstract redeneren, het formuleren van doelen, anticiperen en plannen, doelgericht gedrag op gang zetten en 'self monitoring'. Als die 'executive functions' bij een kind niet goed functioneren zal het impulsief zijn en moeite hebben met opletten. Ook overziet het kind de consequenties van de eigen daden niet. Moffitt (1988) meent dat hierin ook een directe relatie ligt tussen lage intelligentie en delinquentie. Anderen menen echter dat intelligentie juist indirect tot delinquentie leidt (Hirschi & Hindelang, 1977).

- quency: A critical review of theory and research', in: N. Morris & M. Tonry (Eds.), *Crime and justice*, vol. 12. Chicago: University of Chicago Press, 1990: 99-169.
- Moffitt, T.E., 'Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy', *Psychological Review*, 100, 1993: 674-701.
- Moffitt, T.E., Gabrielli, W.F., Mednick, S.A., & Schulsinger, F., 'Socioeconomic status, IQ and delinquency', *Journal of Abnormal Psychology*, 90, 1981: 152-156.
- Moffitt, T.E., & Silva, P.A., 'IQ and delinquency: A direct test of the differential detection hypothesis', *Journal of Abnormal Psychology*, 97, 1988: 330-333.
- Recht in beweging: Een beleidsplan voor Justitie in de komende jaren*. Den Haag: Ministerie van Justitie, 1990.
- Smith, S.S., Arnett, P.A., & Newman, J.P., 'Neuropsychological differentiation of psychopaths and nonpsychopathic criminal offenders', *Personality and Individual Differences*, 13, 1992: 1233-1245.
- Unruh, D., & Gilliam, J.E., 'Impulsivity, emotional disturbance/behavior disorders and the Matching Familiar Figures Test', *Child Study*, 18, 1988: 91-100.
- White, J.L., Moffitt, T.E., Caspi, A., Bartusch, D.J., Needles, D.J., & Stouthamer-Loeber, M., 'Measuring impulsivity and examining its relationship to delinquency', *Journal of Abnormal Psychology*, 103, 1994: 192-205.